

Gents zilver in Sint-Lambrechts-Herk: twee zilveren penningen uit de eerste helft van de dertiende eeuw

Rombout Nijssen

Sinds enkele jaren worden er meer en meer belangwekkende muntvondsten gemeld door mensen die met metaaldetectoren in het veld op zoek gaan. Kleine muntjes, die bij vroegere opgravingen over het hoofd gezien konden worden, komen nu dankzij nieuwe technologie in voorheen ongekende hoeveelheden naar boven. Om die vondsten in kaart te brengen wordt in Vlaanderen gebruik gemaakt van de Centrale Archeologische Inventaris, waaraan iedere archeologische vondst gemeld moet worden¹. De Vlaamse overheid stelt een elektronisch meldingsformulier ter beschikking, waar vinders gebruik van kunnen maken om hun vondst te beschrijven en plaats en datum van de vondst te melden². Veel bonafide metaaldetectoren voeren de gegevens over hun vondsten graag in, zodat er in enkele jaren tijd een belangwekkende databank van vondsten en vindplaatsen tot stand gekomen is.

Gents zilver in Sint-Lambrechts-Herk

Dankzij een gunstige wind belandden enige tijd geleden twee zilveren *penningen*, die in de herfst van 2014 in de vallei van de Herk in Sint-Lambrechts-Herk gevonden werden, op mijn bureau. Zilveren *denieren* zijn de meest gebruikte munten in de periode van de tweede helft van de achtste eeuw, toen de eerste Karolingische vorst Pepijn de Korte zilveren *denieren* of *penningen* liet slaan, tot de tweede helft van de dertiende eeuw. De bisschoppen van Luik bijvoorbeeld, lieten tot 1274 geen andere munten dan *denieren* en *obolen* – ter waarde van een halve *denier* – slaan. Pas ten tijde van Jan van Enghien, bisschop van 1274 tot 1281, kwam er meer variatie in de Luikse munten, en werden er ook *schellingen* die drie keer meer zilver bevatten, aangemunt. Daarna kwam er snel veel variatie in de munten. Zijn opvolgers lieten zilver aanmunten in de vorm van *groten*, *halve groten*, *derdegroten*, *schellingen* en *halve schellingen*. Tegelijkertijd vonden ook munten van buitenlandse vorsten hun weg naar het graafschap Loon en het vorstendom Luik, zodat het gamma beschikbare munten al gauw onoverzichtelijk werd.

Hoewel de Luikse bisschoppen van de tiende tot de dertiende eeuw *denieren* lieten slaan,

betekent dat niet dat al die munten dezelfde waarde hadden. Geleidelijk aan daalde het gewicht van de munten, en tegelijkertijd ook hun waarde. Waar de teruggevonden *denieren* van bisschop Notger in gewicht variëren van 0,72 tot 1,61 gram, en grotendeels 1,20 tot 1,30 gram wegen, wegen de *denieren* van Hendrik van Gelder, bisschop van 1247 tot 1274, in meerderheid nog 0,80 gram, met uitschieters van 0,56 tot 0,97 gram³.

In die situatie, met zoveel verschillende munten, die hun waarde ontleenden aan de hoeveelheid zilver die zij bevatten, dus aan hun gehalte en hun gewicht, was het moeilijk handel drijven. Uniforme munten, met hetzelfde gewicht en omwille van de herkenbaarheid ook dezelfde beeltenis, zouden in die omstandigheden het betalingsverkeer vergemakkelijken. Om echter een betekenisvolle hoeveelheid uniforme munten te kunnen slaan, was in de eerste plaats een grote hoeveelheid zilver nodig. Vorsten die regeerden over landstreken met een belangrijke commerciële activiteit waren op dat vlak in het voordeel. Eén van de instanties die er in de eerste helft van de dertiende eeuw in slaagde een zilveren munt te slaan die ook buiten het eigen vorstendom veel gebruikt werd, was de stad Gent in het graafschap Vlaanderen. De zilveren *penning*, met op de voorzijde het kenmerkende gehelmde hoofd en op de achterzijde de legende GAND, is een relatief veelvoorkomende munt en geldt als een typisch voorbeeld van de dertiende-eeuwse stedelijke muntslag in het graafschap Vlaanderen en het hertogdom Brabant, waar steden als Gent, Brugge en Rijsel, Antwerpen, Brussel en Leuven munten sloegen waar de naam van de graaf of van de hertog niet op vermeld werd. Ook de twee munten die in Sint-Lambrechts-Herk gevonden werden zijn van dit type⁴.

Eerste munt, voorzijde.

Eerste munt, keerzijde.

Beide munten zijn niet gedateerd, maar uit de literatuur is geweten dat dit type aangemunt werd van omstreeks 1200 tot 1253⁵. Beide zijn van zilver, en de beeltenissen zijn – zoals

dat bij gehamerde munten dikwijls het geval is – niet perfect gecentreerd. Het zijn kleine muntjes: het eerste exemplaar heeft een doorsnede van 10,5 mm, het tweede meet 10,3 mm. Hun gewicht bedraagt 0,37 g voor de eerste en 0,36 g voor de tweede, hetgeen overeenkomt met het gewicht van Luikse *obolen* uit die tijd. Op de voorzijde van de munten is een naar links gericht gehelmd hoofd te zien, met op de helm een lelie die gedeeltelijk boven de helm uitsteekt. Het geheel is omsloten door een parelrand. Op de eerste munt is achter het hoofd een ringetje te zien. Op de keerzijde staat een gevoet kruis dat een cirkel doorsnijdt. In het midden van de cirkel worden zo vier kwartieren of “kantons” gevormd. Op de eerste munt is in het tweede en vierde kanton een punt te zien, op de tweede munt is dat in het eerste en in het derde kanton. Tussen de binnencirkel en de parelcirkel rondom de munt, is de legende – G / A / N / D – aangebracht.

Tweede munt, voorzijde.

Tweede munt, keerzijde.

Twee zilveren penningen uit de eerste helft van de dertiende eeuw

Wie het geluk heeft een middeleeuwse munt te vinden, zal zich wellicht niet enkel afvragen wat hij precies gevonden heeft, maar ook wat het verlies van die munten ooit betekend heeft voor de bezitter ervan. Uit de dertiende eeuw zijn ons echter geen archiefstukken uit de omgeving van Sint-Lambrechts-Herk bekend, die een aanduiding zouden kunnen geven over de waarde van de hier beschreven penningen.

Uit de jaren 1650-1711 bleef echter wel een cijnsinningsregister van de heerlijkheid Schoonwinkel in Sint-Lambrechts-Herk bewaard, waarin de cijnsbedragen vermeld worden die de gebruikers van allerlei landerijen in Sint-Lambrechts-Herk aan de heren van Schoonwinkel moesten betalen⁶. De cijns is het bedrag dat de gebruiker van een onroerend

goed moet betalen aan de oorspronkelijke bezitter die het goed in cijns heeft uitgegeven, of aan diens erfgenamen. Gedurende de jaren 1650-1711 veranderden die bedragen niet. Anders dan pachtbedragen, werden cijnsbedragen voor eens en altijd onveranderlijk vastgesteld op het ogenblik dat die landerijen voor het eerst in cijns werden uitgegeven. Op die manier geven zij een beeld van de bedragen die in Sint-Lambrechts-Herk sinds de middeleeuwen betaald werden als vergoeding voor het gebruiksrecht van land. In het cijnshof van Schoonwinkel werden jaarlijks vier keer cijnzen geïnd: op de eerste woensdag na Driekoningendag (6 januari), de *meicijns* op de woensdag na de feestdag van Sint-Servaas (13 mei), de *havercijns* op de eerste woensdag na de feestdag van Sint-Remigius (1 oktober) en de *kapuincijns* op de feestdag van Sint-Stefanus (26 december). Niet ieder goed was belast met vier cijnzen. Cijnshouders moesten overigens in veel gevallen niet alleen een cijns betalen, maar ook diensten verrichten ten voordele van hun cijnsheer.

Het interessante aan het cijnsregister van Schoonwinkel is dat de cijnzen die in geld betaald moeten worden, uitgedrukt zijn in *denieren* en *obolen*, hetgeen aangeeft dat de goederen die er in opgenomen zijn oorspronkelijk in cijns uitgegeven zijn toen *denieren* en *obolen* de gangbare betaalmiddelen waren, de periode van de achtste tot de dertiende eeuw dus, en eerder de dertiende dan de achtste. De eerste in het register vermelde cijnsplichtige is Geerdts Bamps, die voor zijn *huijs ende aendeel vanden hoff ende boomgaert, groet ontrent een halff bunder, noch eusel ende landts hem toebehoorende, groet ontrent ses bunders ende vijff roijen tsaemen gereeckent*, of met andere woorden voor een woning met een tuin en een boomgaard van een half bunder, en 6 bunder en 5 roeden weide en akkerland, jaarlijks 6 denieren verschuldigd is. Voor Geerdts Bamps is dat anno 1650 een lachertje, 6 middeleeuwse denieren kan hij in 1650 wellicht met 2 stuivers betalen. Mogelijk krijgt hij dan nog wat kleingeld terug. De persoon echter die in de dertiende eeuw in de buurt van de Herk onze 2 penningen verloor, die ieder ongeveer overeenkomen met het gewicht van een halve denier, zal minstens zuur gelachen hebben toen hij zijn verlies gewaar werd.

1 <http://cai.onroerendergoed.be/>

2 <https://www.onroerendergoed.be/nl/melding-metaaldetectievondst>

3 J.-L. Dengis, *Les monnaies de la principauté de Liège*, 3 delen, (*Collection Moneta*, 53-55), Wetteren, 2006.

4 Veel dank aan Raf Van Laere, die mij de determinatie en beschrijving van de munten bezorgde.

5 J. Ghyssens, *Les petits deniers de Flandres des XIIe et XIIIe siècles*, (*Cercle d'Etudes Numismatiques. Travaux*, 5), Brussel, 1971. De eerste munt die in deze bijdrage beschreven wordt is van het type Ghyssens 309, de tweede is van het type Ghyssens 308 (?).

6 Rijksarchief Hasselt, *Archief van het cijnshof van Schoonwinkel*, nr. 1.

Adres van de auteur:

Rijksarchief
Bampslaan 4
3500 Hasselt